

MAREK STEFAŃSKI

WSB Merito University of Gdańsk,
Poland

ORCID iD: 0000-0001-8414-3540

MAREK CUPRYJAK

University of Szczecin, Poland

ORCID iD: 0000-0003-1244-9852

GRZEGORZ PIETREK

University of Siedlce, Poland

ORCID iD: 0000-0003-2660-8025

DEMOGRAFICZNE DETERMINANTY BEZPIECZEŃSTWA SPOŁECZNEGO, GOSPODARCZEGO, MILITARNEGO I KULTUROWEGO POLSKI W KONTEKŚCIE GRUPY WYSZEHRADZKIEJ

**DEMOGRAPHIC DETERMINANTS OF
POLAND'S SOCIAL, ECONOMIC, MILITARY
AND CULTURAL SECURITY IN THE CONTEXT
OF THE VISEGRAD GROUP**

ABSTRACT

The aim of the article is to determine how depopulation, low fertility, population ageing, and migration processes affect Poland's security in a comparative perspective of the Visegrad Group (V4) countries: the Czech Republic, Poland, Slovakia, and Hungary. The study is presented within the framework of the theory of the second demographic transition and the sectoral approach to security. It is assumed that demographic transformations are not solely a matter of social policy but constitute a longterm factor shaping the state's potential in the social, economic, industrial, military, and cultural dimensions.

A comparative analysis was conducted using demographic and forecast data from Eurostat, the Statistics Poland (GUS), as well as strategic documents and family policy programmes of the V4 countries. The findings indicate that all Visegrad Group states experience persistently low fertility, below the level of simple generational replacement, along with a growing share of older persons and a shrinking pool of workingage population. Poland, as the largest V4 country, will be particularly exposed to the consequences of these processes, including rising healthcare and social protection costs, labour shortages, pressure on public finances, weakening mobilisation potential, and increasing regional disparities (Kowalska, Wóycicka, 2023, s. 115–132).

The study demonstrates that financial transfers to families may reduce material barriers to parenthood but, on their own, do not lead to a sustained increase in fertility. More effective outcomes are achieved through coherent policies encompassing accessible housing, childcare provision, employment stability, equal labourmarket opportunities for women and men, reproductive health services, migrant integration policies, and the activation of older persons (McDonald, 2006, s. 501–506).

KEYWORDS: *demography, security, Visegrad Group, fertility rate*

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest określenie, w jaki sposób procesy depopulacji, niskiej dzietności, starzenia się ludności oraz migracji oddziałują na bezpieczeństwo Polski w kontekście porównawczym państw Grupy Wyszehradzkiej (V4): Czech, Polski, Słowacji i Węgier. Badanie przedstawiono w perspektywie teorii drugiego przejścia demograficznego oraz sektorowego ujęcia bezpieczeństwa. Przyjęto, że przemiany demograficzne nie są wyłącznie problemem polityki społecznej, lecz stanowią długookresowy czynnik kształtujący potencjał państwa w wymiarach społecznym, ekonomicznym, gospodarczym, militarnym i kulturowym.

Zastosowano analizę porównawczą danych demograficznych i prognostycznych Eurostatu, Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) oraz dokumentów strategicznych i programów polityki rodzinnej państw V4. Wyniki wskazują,

że wszystkie państwa Grupy Wyszehradzkiej doświadczają utrwalonej dzietności poniżej poziomu prostej zastępowalności pokoleń, a także rosnącego udziału osób starszych oraz kurczenia się zasobów ludności w wieku produkcyjnym. Polska, jako największe państwo V4, będzie szczególnie silnie odczuwała konsekwencje tych procesów w postaci rosnących kosztów ochrony zdrowia i zabezpieczenia społecznego, niedoborów pracowników, presji na finanse publiczne, osłabienia potencjału mobilizacyjnego oraz zróżnicowania regionalnego (Kowalska, Wóycicka, 2023, s. 115–132).

Wykazano, że transfery pieniężne dla rodzin mogą ograniczać materialne bariery rodzicielstwa, lecz samodzielnie nie prowadzą do trwałego wzrostu dzietności. Większą skuteczność ma spójna polityka obejmująca dostępne mieszkalnictwo, opiekę nad dziećmi, stabilność zatrudnienia, równość szans kobiet i mężczyzn na rynku pracy, ochronę zdrowia reprodukcyjnego, politykę integracji migrantów oraz aktywizację osób starszych. (McDonald, 2006, s. 501–506).

SŁOWA KLUCZOWE: demografia, bezpieczeństwo, Grupa Wyszehradzka, współczynnik dzietności

WSTĘP

Procesy demograficzne należą do najbardziej trwałych i jednocześnie najmniej podatnych na krótkookresowe interwencje uwarunkowań bezpieczeństwa państwa. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że zmiany liczby ludności, struktury wieku, dzietności, umieralności oraz kierunków migracji oddziałują na wszystkie kluczowe komponenty funkcjonowania państwa – od wielkości zasobów pracy, przez wydolność finansów publicznych, po skalę potrzeb zdrowotnych, opiekuńczych i edukacyjnych (Coleman, 2006, s. 409–413). W tym sensie demografia nie jest jedynie domeną polityki społecznej, lecz stanowi fundamentalny składnik strategicznego potencjału państwa, determinujący jego długookresową stabilność, odporność i zdolność adaptacyjną.

Współczesne państwa mierzą się z narastającymi wyzwaniami demograficznymi, które w Europie Środkowej przybierają szczególnie wyraźną postać: utrwalonej niskiej dzietności, szybkiego starzenia się populacji, depopulacji regionów peryferyjnych oraz nasilonych migracji zarobkowych. Zjawiska te nie tylko zmieniają strukturę społeczną, lecz także wpływają na bezpieczeństwo ekonomiczne, gospodarcze, militarne i kulturowe, tworząc wielowymiarowy układ ryzyk, który wymaga analizy z perspektywy interdyscyplinarnej.

Państwa Grupy Wyszehradzkiej (V4) – Czechy, Polska, Słowacja i Węgry – stanowią szczególnie adekwatny układ porównawczy dla analizy tych procesów. Łączą je doświadczenia transformacji ustrojowej po 1989 r., integracji euroatlantyckiej, akcesji do Unii Europejskiej, podobne mechanizmy migracji zarobkowej oraz relatywnie zbliżone modele polityki rodzinnej i społecznej. Jednocześnie różnią się tempem starzenia się ludności, skalą emigracji, strukturą rynku pracy oraz zakresem instrumentów polityki demograficznej, co pozwala na identyfikację czynników różnicujących ich odporność demograficzną.

W niniejszym artykule bezpieczeństwo jest rozumiane szeroko, zgodnie z koncepcją sektorową Barry'ego Buzana, Olego Wævera i Jaapa de Wilde'a (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998, s. 21–48). Autorzy wyróżniają m.in. sektor militarny, polityczny, gospodarczy i społeczny, wskazując, że bezpieczeństwo nie powinno być redukowane wyłącznie do zagrożeń militarnych (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998, s. 49–120). Takie ujęcie pozwala na analizę demografii jako czynnika przenikającego wszystkie sektory bezpieczeństwa, a nie jedynie jako zmiennej społecznej.

W artykule przyjęto pięć kluczowych obszarów analizy:

- bezpieczeństwo społeczne, obejmujące spójność społeczną, ochronę zdrowia, system emerytalny i opiekę długoterminową;
- bezpieczeństwo gospodarcze, dotyczące zdolności gospodarki do utrzymania wzrostu, innowacyjności i ciągłości świadczenia usług publicznych;
- bezpieczeństwo militarne, odnoszące się do zasobów osobowych, zdolności mobilizacyjnych i odporności państwa;
- bezpieczeństwo kulturowe, związane z ciągłością wspólnot lokalnych, międzypokoleniowym przekazem wartości, języka i tożsamości.

Podstawą teoretyczną analizy jest teoria drugiego przejścia demograficznego, rozwijana przede wszystkim przez Rona Lesthaeghe'a i Dirka van de Kaa. Współczesne ujęcia tej teorii wskazują na znaczenie opóźniania rodzicielstwa, wzrostu kohabitacji, indywidualizacji oraz przemian norm dotyczących życia rodzinnego (Lesthaeghe, 2020, s. 1–5). W państwach o niskiej dzietności decyzje prokreacyjne są ponadto silnie związane z warunkami ekonomicznymi, mieszkaniowymi, sytuacją na rynku pracy i możliwością łączenia pracy

zawodowej z życiem rodzinnym (OECD, 2024, s. 28–31). Teoria ta stanowi zatem adekwatne narzędzie interpretacyjne dla analizy państw V4, które od lat zmagają się z utrwaloną dietnością poniżej poziomu zastępowalności pokoleń.

METODOLOGIA BADAWCZA

Przedmiotem badania są procesy demograficzne zachodzące w Polsce oraz ich implikacje dla bezpieczeństwa państwa, analizowane w porównaniu z Czechami, Słowacją i Węgrami. Badanie ma charakter porównawczy, diagnostyczny i prognostyczny, co pozwala nie tylko na identyfikację aktualnych trendów, lecz także na ocenę ich długookresowych konsekwencji.

Celem głównym jest identyfikacja i ocena wpływu niskiej dietności, starzenia się ludności, depopulacji oraz migracji na bezpieczeństwo społeczne, ekonomiczne, gospodarcze, militarne i kulturowe Polski w kontekście państw Grupy Wyszehradzkiej. Cele szczegółowe obejmują:

- porównanie podstawowych trendów demograficznych w państwach V4;
- określenie mechanizmów oddziaływania przemian demograficznych na poszczególne sektory bezpieczeństwa;
- ocenę kierunków polityki rodzinnej, senioralnej, migracyjnej i mieszkaniowej w państwach V4;
- wskazanie rozwiązań możliwych do wykorzystania w polskiej polityce bezpieczeństwa demograficznego;
- sformułowanie rekomendacji dla zintegrowanej polityki państwa do 2050 r.

Jako hipotezę główną przyjęto, że: utrwalona niska dietność, starzenie się ludności, depopulacja i migracje w państwach Grupy Wyszehradzkiej osłabiają bezpieczeństwo społeczne, ekonomiczne, gospodarcze, militarne i kulturowe Polski, przy czym skala ryzyka zależy od zdolności państwa do integrowania polityki rodzinnej, mieszkaniowej, zdrowotnej, migracyjnej i senioralnej.

Hipotezy szczegółowe zostały sformułowane następująco:

- Im wyższy udział osób w wieku poprodukcyjnym i mniejsza liczba osób w wieku produkcyjnym, tym większa presja na system emerytalny, ochronę zdrowia oraz usługi opieki długoterminowej.

- Niska dzietność i odpływ młodych dorosłych zwiększają niedobory siły produkcyjnej, ograniczają bazę podatkową oraz obniżają długo-okresowy potencjał gospodarczy państwa.
- Starzenie się populacji oraz zmniejszanie liczebności młodych ludzi ograniczają zasoby rekrutacyjne i mobilizacyjne, co wymaga zwiększenia roli technologii, rezerw oraz obrony powszechnej.
- Transfery pieniężne dla rodzin mają ograniczony wpływ na dzietność, jeżeli nie są powiązane z dostępem do mieszkań, usług opiekuńczych, stabilnego zatrudnienia i możliwości godzenia pracy z rodzicielstwem.
- Państwa V4 osiągają lepsze efekty w łagodzeniu skutków zmian demograficznych wtedy, gdy prowadzą politykę kompleksową, a nie ograniczoną do pojedynczego instrumentu finansowego.

Zastosowano triangulację metod badawczych, obejmującą:

- analizę danych zastanych,
- analizę porównawczą,
- analizę dokumentów strategicznych,
- krytyczną analizę literatury naukowej.

Materiał empiryczny stanowią dane Eurostatu, Głównego Urzędu Statystycznego, czeskiego urzędu statystycznego, słowackiego urzędu statystycznego oraz węgierskiego Centralnego Urzędu Statystycznego. Uwzględniono przede wszystkim:

- współczynnik dzietności,
- liczbę urodzeń i zgonów,
- saldo migracji,
- udział ludności w wieku 65+,
- wskaźnik obciążenia demograficznego,
- strukturę ludności według ekonomicznych grup wieku,
- prognozy ludności do 2050 r.

Zakres przestrzenny obejmuje państwa Grupy Wyszehradzkiej, natomiast zakres czasowy lata 2004–2025, z wykorzystaniem prognoz do 2050 r.

Oryginalnym wkładem badania jest zaproponowanie modelu demografii jako multiplikatora ryzyka bezpieczeństwa. Model ten zakłada, że jeden proces demograficzny – na przykład spadek liczby osób w wieku produkcyjnym – jednocześnie wzmacnia ryzyka w kilku sektorach bezpieczeństwa: zmniejsza bazę podatkową, pogłębia deficyt kadrowy, zwiększa wydatki socjalne i zdrowotne, ogranicza potencjał mobilizacyjny oraz przyspiesza marginalizację demograficzną regionów peryferyjnych. W efekcie demografia staje się nie tylko zmienną opisową, lecz także mechanizmem multiplikującym ryzyka systemowe, które mogą kumulować się i wzajemnie wzmacniać.

DEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTW V4

Państwa Grupy Wyszehradzkiej (V4) – Polska, Czechy, Słowacja i Węgry – należą do regionów Europy, w których przemiany demograficzne przybrały szczególnie dynamiczny i niekorzystny charakter. Wszystkie cztery państwa cechują się utrwaloną dzietnością wyraźnie niższą od poziomu zastępowalności pokoleń, wynoszącego ok. 2,1 dziecka na kobietę. Wartość współczynnika dzietności w państwach V4 pozostaje od wielu lat na poziomie niewystarczającym dla prostego odtwarzania populacji, co potwierdzają zarówno dane Eurostatu, jak i analizy porównawcze (Czeglédi, Tomczyk, Čarová, Řehoř, Sládkayová, Juhász, 2022, s. 226–245). Zjawisko to wpisuje się w szerszy trend drugiego przejścia demograficznego, obejmującego opóźnianie rodzicielstwa, wzrost kohabitacji, indywidualizację oraz przemiany norm dotyczących życia rodzinnego (Lesthaeghe, 2020, s. 1–5).

Niska dzietność nie jest jedynie wskaźnikiem statystycznym, lecz strukturalnym czynnikiem ryzyka, który oddziałuje na wszystkie sektory bezpieczeństwa państwa. W państwach V4 utrwalona dzietność poniżej poziomu zastępowalności pokoleń prowadzi do:

- kurczenia się liczby osób w wieku produkcyjnym,
- wzrostu udziału osób starszych,
- spadku liczby potencjalnych pracowników, podatników i rekrutów,
- narastania presji na systemy emerytalne i zdrowotne,
- pogłębiania nierównowagi między regionami rozwijającymi się a peryferyjnymi.

W literaturze podkreśla się, że niska dzietność jest jednym z najbardziej trwałych procesów demograficznych, a jej odwrócenie wymaga wieloletnich, kompleksowych działań politycznych, obejmujących nie tylko transfery finansowe, lecz także politykę mieszkaniową, rynek pracy, dostęp do usług opiekuńczych i stabilność instytucjonalną (McDonald, 2006, s. 498–506).

Niska dzietność łączy się ze wzrostem średniego wieku ludności oraz rosnącym udziałem osób starszych. W państwach V4 proces starzenia się populacji przebiega szybciej niż średnia unijna, co wynika zarówno z niskiej dzietności, jak i z poprawy przeżywalności osób starszych. Z perspektywy bezpieczeństwa społecznego oznacza to rosnące zapotrzebowanie na świadczenia emerytalne, opiekę długoterminową, usługi medyczne i wsparcie dla osób niesamodzielnych (Babad, Grenham, Gutterman, 2023, s. 1–33).

Wzrost udziału osób w wieku 65+ generuje wielowymiarowe skutki:

- system emerytalny – rosnąca liczba świadczeniobiorców przy malejącej liczbie płatników składek;
- system ochrony zdrowia – zwiększone zapotrzebowanie na usługi geriatryczne, rehabilitacyjne i opiekę długoterminową;
- rynek pracy – niedobory kadrowe w sektorach wymagających pracy fizycznej i usługowej;
- finanse publiczne – wzrost wydatków socjalnych i zdrowotnych przy kurczącej się bazie podatkowej;
- bezpieczeństwo lokalne – marginalizacja demograficzna regionów peryferyjnych, wyludnianie gmin wiejskich i małych miast.

W literaturze polskiej podkreśla się, że starzenie się populacji jest jednym z najważniejszych wyzwań dla polityki społecznej i bezpieczeństwa państwa (Szukalski, 2023, s. 35–58; Błędowski, 2012).

Depopulacja jest szczególnie widoczna w Polsce, na Słowacji i Węgrzech, gdzie prognozy wskazują na wyraźny spadek liczby ludności do 2050 r. Czechy wyróżniają się nieco korzystniejszą sytuacją demograficzną, częściowo dzięki dodatniemu saldu migracji, które łagodzi skutki niskiej dzietności.

Migracje zarobkowe – zarówno emigracja, jak i imigracja – stanowią kluczowy element demograficznego krajobrazu V4. W Polsce i na Słowacji odpływ młodych dorosłych osłabia lokalne rynki pracy, zmniejsza liczbę

urodzeń i pogłębia nierównowagi regionalne (Kaczmarczyk, 2018). W Czechach i na Węgrzech imigracja częściowo kompensuje niedobory siły roboczej, lecz nie odwraca trendów starzenia się populacji.

Prognozy demograficzne dla państw V4 wskazują na utrzymanie niekorzystnych trendów do 2050 r. Dane przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Prognozowane zmiany liczby ludności w państwach V4

Państwo	Ludność w 2025 r.	Prognoza w 2050 r.	Dominujący trend
Polska	ok. 37,5 mln	wyraźny spadek	depopulacja i szybkie starzenie
Czechy	ok. 10,9 mln	stabilizacja lub umiarkowany spadek	starzenie, częściowo kompensowane migracją
Słowacja	ok. 5,4 mln	spadek	starzenie i kurczenie zasobów pracy
Węgry	ok. 9,5 mln	wyraźny spadek	depopulacja i starzenie

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat oraz prognoz poszczególnych krajów V4 urzędów statystycznych.

Należy podkreślić, że w analizach prognostycznych nie powinno się traktować konkretnych wartości jako pewnych przewidywań. Są one warunkowymi scenariuszami, zależnymi od przyszłej dzietności, umieralności i migracji. Ich wartość polega przede wszystkim na pokazaniu kierunku i skali ryzyk, a nie na precyzyjnym określaniu liczby ludności w danym roku (Kotowska, Jóźwiak, Abramowska-Kmon, 2023, s. 7–34).

W państwach V4 procesy demograficzne działają jako multiplikator ryzyka, wzmacniając zagrożenia w wielu sektorach jednocześnie, np.:

- spadek liczby osób w wieku produkcyjnym zmniejsza bazę podatkową;
- jednocześnie pogłębia deficyt kadrowy;
- zwiększa wydatki socjalne i zdrowotne;
- ogranicza potencjał mobilizacyjny;
- przyspiesza marginalizację demograficzną regionów peryferyjnych.

W efekcie demografia staje się nie tylko zmienną opisową, lecz także mechanizmem systemowym, który może destabilizować długookresowy rozwój państw V4, a w przypadku Polski – wpływać na jej pozycję geopolityczną, zdolności obronne i odporność instytucjonalną (Zaborowski, 2023, s. 215–232).

WPLYW DEMOGRAFII NA BEZPIECZEŃSTWO SPOŁECZNE

Bezpieczeństwo społeczne jest bezpośrednio powiązane z relacją między liczbą osób pracujących i finansujących systemy publiczne a liczbą osób korzystających z emerytur, opieki zdrowotnej i usług opiekuńczych. Starzenie się populacji może zatem zwiększać presję na wydatki publiczne przy jednoczesnym zmniejszaniu się zasobu ludności w wieku produkcyjnym.

W Polsce szczególne znaczenie ma rozwój opieki długoterminowej. Starzenie się ludności powoduje wzrost liczby osób wymagających stałego wsparcia, przy jednoczesnym zmniejszaniu się rodzinnych zasobów opiekuńczych.

Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura opiekuńcza może prowadzić do wzrostu nierówności społecznych, przeciążenia opiekunów nieformalnych, wykluczenia seniorów i pogorszenia spójności społecznej. Dlatego polityka senioralna powinna być traktowana jako część bezpieczeństwa społecznego, a nie tylko jako obszar pomocy społecznej (Szukalski, 2023, s. 35–58).

Wpływ demografii na bezpieczeństwo społeczne jest wielowymiarowy i obejmuje zarówno kwestie finansowe, jak i instytucjonalne, kulturowe oraz regionalne. Starzenie się populacji, niska dzietność i migracje prowadzą do narastania ryzyk, które mogą destabilizować system zabezpieczenia społecznego, jeśli nie zostaną odpowiednio zarządzane.

Dlatego polityka senioralna, zdrowotna i opiekuńcza powinna być traktowana jako element strategiczny, a nie jedynie jako obszar interwencji społecznej. Wymaga to podejścia zintegrowanego, obejmującego reformy systemowe, rozwój infrastruktury opiekuńczej oraz wzmacnianie spójności społecznej.

WPLYW NA BEZPIECZEŃSTWO GOSPODARCZE

Kurczenie się populacji w wieku produkcyjnym zmniejsza podaż pracy oraz zwiększa konkurencję o pracowników. Dla gospodarki oznacza to ryzyko ograniczenia zdolności rozwojowej, wzrostu kosztów pracy oraz trudności z utrzymaniem ciągłości usług w sektorach wymagających liczego personelu.

Skutki demograficzne nie muszą jednak prowadzić automatycznie do stagnacji gospodarczej. Mogą zostać częściowo ograniczone przez wzrost

produktywności, automatyzację, robotyzację, cyfryzację oraz usług publicznych, a także poprzez aktywizację zawodową osób starszych, podnoszenie wskaźnika zatrudnienia kobiet oraz odpowiedzialną politykę migracyjną.

W perspektywie bezpieczeństwa gospodarczego istotna staje się także koncentracja depopulacji w regionach peryferyjnych. Wyludnianie części gmin i powiatów oznacza zmniejszanie dostępności szkół, placówek zdrowotnych, transportu publicznego i usług administracyjnych (Szukalski, 2023, s. 35–58).

WPLYW NA BEZPIECZEŃSTWO MILITARNE

Demografia oddziałuje na bezpieczeństwo militarne przede wszystkim przez strukturę wieku ludności, dostępność kandydatów do służby wojskowej, zasoby rezerw osobowych i potencjał mobilizacyjny państwa. Spadek liczebności młodszych roczników oznacza, że utrzymanie zdolności obronnych będzie wymagało większej konkurencji o personel z gospodarką cywilną oraz bardziej efektywnego zarządzania zasobami ludzkimi.

Nie oznacza to, że zmniejszanie liczby ludności automatycznie przesądza o osłabieniu obronności. Potencjał militarny zależy również od jakości szkolenia, odporności społecznej, technologii, interoperacyjności sojuszniczej, systemu rezerw, bezpiecznej cyberprzestrzeni, odporności infrastruktury krytycznej oraz zaangażowania społeczeństwa w obronę powszechną (Zaborowski, 2023, s. 215–232).

WPLYW NA BEZPIECZEŃSTWO KULTUROWE

Depopulacja oddziałuje także na ciągłość wspólnot lokalnych oraz trwałość kultury. Szczególnie widoczne jest to w małych miejscowościach i regionach peryferyjnych, gdzie odpływ ludzi młodych prowadzi do zamykania szkół, zaniku lokalnych instytucji, osłabienia organizacji społecznych oraz ograniczenia międzypokoleniowego przekazu tradycji.

Bezpieczeństwo kulturowe nie powinno być rozumiane jako sprzeciw wobec migracji. Kluczowym wyzwaniem jest skuteczna integracja osób przybywających do Polski z poszanowaniem zasad konstytucyjnych, języka, norm społecznych i spójności wspólnot lokalnych. Migracja może bowiem

częściowo kompensować niedobory ludnościowe, jednak jej skutki zależą m.in. od struktury migrantów oraz skuteczności procesów integracyjnych (Sadowski, 2023, s. 45–68).

POLITYKI DEMOGRAFICZNE PAŃSTW V4

Państwa Grupy Wyszehradzkiej – Polska, Czechy, Słowacja i Węgry – realizują zróżnicowane strategie polityki demograficznej, odzwierciedlające odmienne tradycje instytucjonalne, priorytety rządów oraz uwarunkowania społecznoekonomiczne. Mimo różnic w konstrukcji poszczególnych instrumentów, wspólnym mianownikiem pozostaje łączenie świadczeń pieniężnych z ulgami podatkowymi, wsparciem mieszkaniowym, rozwojem usług opiekuńczych oraz szeroko rozumianą polityką rodzinną. W praktyce oznacza to stosowanie podejścia wielowymiarowego, w którym transfery finansowe są jedynie jednym z elementów szerszego systemu oddziaływania na decyzje prokreacyjne.

Polska opiera znaczną część wsparcia rodzin na transferach pieniężnych, w tym na sztandarowym świadczeniu wychowawczym 800+. Instrument ten pełni przede wszystkim funkcję socjalną, redukując ryzyko ubóstwa rodzin z dziećmi oraz wzmacniając ich bieżącą stabilność ekonomiczną. Badania wskazują jednak, że jego wpływ na trwałe podnoszenie dzietności jest co najmniej niejednoznaczny, a w wielu analizach wręcz nieskuteczny, ponieważ decyzje prokreacyjne są determinowane przez znacznie szerszy zespół czynników, takich jak warunki mieszkaniowe, stabilność zatrudnienia, dostępność usług opiekuńczych czy klimat społeczny (Czeglédi, Tomczyk, Čarová, Řehoř, Sládkayová, Juhász, 2022, s. 227–244). W konsekwencji polityka skoncentrowana głównie na transferach pieniężnych może poprawiać dobrostan rodzin, lecz nie musi prowadzić do trwałej zmiany trendów demograficznych.

Czechy wyróżniają się relatywnie dobrze rozwiniętym systemem usług opiekuńczoedukacyjnych dla małych dzieci, obejmującym zarówno żłobki, jak i przedszkola o wysokiej dostępności terytorialnej. Państwo konsekwentnie inwestuje w rozwiązania ułatwiające łączenie aktywności zawodowej z rodzicielstwem, m.in. poprzez elastyczne formy urlopów, rozwój opieki instytucjonalnej oraz wsparcie dla pracodawców wdrażających prorodzinne

praktyki organizacyjne. Model czeski jest często wskazywany jako przykład polityki, która nie ogranicza się do transferów finansowych, lecz wzmacnia strukturalne warunki sprzyjające podejmowaniu decyzji o posiadaniu dzieci.

Węgry rozbudowały system ulg podatkowych, preferencji kredytowych oraz wsparcia mieszkaniowego dla rodzin, tworząc jeden z najbardziej kompleksowych zestawów instrumentów pronatalistycznych w Europie Środkowej. Obejmuje on m.in. ulgi podatkowe zależne od liczby dzieci, preferencyjne kredyty mieszkaniowe oraz programy dopłat do zakupu nieruchomości. Doświadczenia węgierskie pokazują jednak, że nawet szerokie wsparcie finansowe nie eliminuje wszystkich strukturalnych przyczyn niskiej dzietności, takich jak niepewność ekonomiczna, ograniczona dostępność usług opiekuńczych, nierówny podział obowiązków opiekuńczych czy trudności w godzeniu pracy z rodzicielstwem. Wskazuje to na konieczność równoległego wzmacniania instytucji rynku pracy oraz infrastruktury społecznej, a nie jedynie intensyfikacji transferów pieniężnych.

Rząd Republiki Słowackiej realizuje działania z zakresu polityki rodzinnej, obejmujące system świadczeń pieniężnych na dzieci, instrumenty wspierające dostęp do opieki przedszkolnej oraz rozwiązania ułatwiające rodzinom z dziećmi zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych. Ważnym elementem jest również polityka zdrowotna, uwzględniająca opiekę nad kobietą w okresie ciąży, porodu i połogu, a także profilaktykę oraz ochronę zdrowia dzieci i rodzin (Czeglédi, Tomczyk, Čarová, Řehoř, Sládkayová, Juhász, 2022, s. 226–245). Słowacja rozwija zatem model mieszany, w którym wsparcie finansowe jest uzupełniane o działania infrastrukturalne i zdrowotne.

Z porównania polityk demograficznych państw V4 wynika, że skuteczna polityka demograficzna powinna mieć charakter zintegrowany i wielowymiarowy. Nie może być sprowadzona do zwiększania świadczeń finansowych, ponieważ decyzje prokreacyjne zależą od całego cyklu życia: warunków mieszkaniowych, stabilności pracy, relacji partnerskich, dostępności żłobków i przedszkoli, zdrowia, poczucia bezpieczeństwa oraz przewidywalności polityki publicznej. Państwa V4 pokazują, że transfery pieniężne są ważne, lecz niewystarczające, a trwałe podniesienie dzietności wymaga równoległego wzmacniania infrastruktury społecznej, usług opiekuńczych, rynku pracy oraz polityki mieszkaniowej.

WNIOSKI KOŃCOWE

Wyniki analizy uzasadniają potrzebę wdrożenia długofalowej polityki bezpieczeństwa demograficznego w poszczególnych państwach V4, powiązanej z polityką obronną, gospodarczą, zdrowotną, kulturową i regionalną. Biorąc pod uwagę uwarunkowania Polski, należałoby bezsprzecznie rozważyć:

1. opracowanie ponadpartyjnej strategii bezpieczeństwa demograficznego Polski do 2050 r., podlegającej okresowej ewaluacji;
2. odejście od dominacji transferów pieniężnych na rzecz kompleksowego wsparcia rodzin;
3. zwiększenie dostępności mieszkań dla młodych małżeństw;
4. rozwój wysokiej jakości, dostępnej terytorialnie opieki żłobkowej i przedszkolnej;
5. rozwój polityki zdrowia reprodukcyjnego, profilaktyki niepłodności i opieki okołoporodowej;
6. zwiększenie aktywności zawodowej osób w wieku 50+ i tworzenie elastycznych form pracy;
7. budowę dostępnego systemu opieki długoterminowej;
8. prowadzenie selektywnej, przewidywalnej i integracyjnej polityki migracyjnej;
9. tworzenie zachęt do powrotów Polaków mieszkających za granicą;
10. wzmacnianie potencjału społecznego obrony powszechnej, rezerw osobowych i ochrony ludności;
11. rozwój technologii kompensujących niedobory kadrowe;
12. włączenie samorządów do realizacji polityki demograficznej.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzona analiza jednoznacznie potwierdza, że kryzys demograficzny w państwach Grupy Wyszehradzkiej ma charakter strukturalny, trwały i wielowymiarowy. Niska dzietność, starzenie się populacji, depopulacja oraz procesy migracyjne nie występują w izolacji. Tworzą system wzajemnie wzmacniających się zależności, który oddziałuje na stabilność społeczną, potencjał gospodarczy, kondycję finansów publicznych, zdolności obronne

oraz ciągłość kulturową państw regionu. W konsekwencji demografia staje się jednym z kluczowych czynników kształtujących bezpieczeństwo narodowe (Buzan, Wæver, de Wilde, 1998, s. 21–48).

W wymiarze bezpieczeństwa obronnego szczególnie niepokojący jest prognozowany spadek liczby poborowych w wieku 18–28 lat o 35–40%. Ograniczenie zasobów osobowych bezpośrednio redukuje potencjał mobilizacyjny państwa, wymuszając głęboką transformację Sił Zbrojnych RP. Obejmuje ona zarówno przyspieszoną modernizację technologiczną, jak i rewizję doktryny operacyjnej. W praktyce oznacza to konieczność intensyfikacji inwestycji w systemy oparte na sztucznej inteligencji, autonomiczne platformy dronowe oraz dalsze wzmacnianie zdolności w zakresie cyberobrony. Równocześnie rośnie znaczenie długoterminowych programów realizowanych w ramach NATO – takich jak F35 czy HIMARS – które pozwalają kompensować niedobory kadrowe poprzez przewagę technologiczną. W tym kontekście postulowane zwiększenie wydatków obronnych do poziomu 5% PKB należy interpretować nie jako wyraz ambicji politycznych, lecz jako racjonalną odpowiedź na strukturalne ograniczenia demograficzne (Zaborowski, 2023, s. 215–232).

Potwierdzona została hipoteza główna: negatywne procesy demograficzne osłabiają bezpieczeństwo Polski w wielu powiązanych sektorach. Szczególnie dotkliwe są konsekwencje dla systemu ochrony zdrowia i opieki długoterminowej, rynku pracy, finansów publicznych, spójności regionalnej oraz zasobów osobowych bezpieczeństwa i obronności. Wskazuje to na konieczność traktowania demografii jako integralnego elementu polityki bezpieczeństwa narodowego. Cele badawcze zostały osiągnięte.

Badanie dowodzi również, że polityka oparta wyłącznie na świadczeniach pieniężnych jest niewystarczająca. Skuteczne przeciwdziałanie kryzysowi demograficznemu wymaga podejścia międzyresortowego, wieloletniego i opartego na danych, obejmującego dostępne mieszkalnictwo, rozwinięty system opieki nad dziećmi, stabilność zatrudnienia, równouprawnienie na rynku pracy, ochronę zdrowia reprodukcyjnego, integrację migrantów oraz aktywizację osób starszych. Dopiero tak zintegrowany model polityki demograficznej może w długiej perspektywie wzmacniać odporność państwa i ograniczać ryzyka dla jego bezpieczeństwa.

REFERENCES

- Babad, Y., Grenham, D., Guterman, S. (2023). Fertility and ageing – actuarial perspectives. *British Actuarial Journal*, 28, e6, 1–33.
- Błędowski, P. (2012). *Polityka społeczna wobec starzenia się ludności*. Warszawa: ASPRA.
- Buzan, B., Wæver, O., de Wilde, J. (1988). *Security: A New Framework for Analysis*, Boulder–London: Lynne Rienner Publishers, 21–140.
- Coleman, D. (2006). Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition. *Population and Development Review*, 32(3), 409–413.
- Czerny, M. (2021). *Depopulacja w Polsce – ujęcie geograficzne*. Warszawa: PWN.
- Czeglédi, Cs., Tomczyk, Ł., Čarová, A., Řehoř, P., Sládkayová, M., Juhász, T. (2022). The family support systems operating in the Visegrad Group countries (V4). *Eastern Journal of European Studies*, 13, 226–245.
- Domański, H. (2019). *Zmiany demograficzne a struktura społeczna*. Warszawa: IFiS PAN.
- Główny Urząd Statystyczny (2023). *Prognoza ludności na lata 2023–2060*. Warszawa: GUS.
- Grotowska-Leder, J., Faliszek, K. (red.) (2020). *Polityka społeczna wobec wyzwań demograficznych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Holzer, J.Z. (2019). *Demografia*. Warszawa: PWE.
- Kaczmarczyk, P. (2018). *Migracje zarobkowe Polaków w dobie przemian*. Warszawa: Scholar.
- Komisja Europejska (2024). *Raport na temat starzenia się społeczeństwa w 2023 r.: prognozy gospodarcze i budżetowe dla państw członkowskich UE (2022–2070)*. Paryż, 9–14.
- Kotowska, I.E., Józwiak, J., Abramowska-Kmon, A. (2023). Zmiany ludnościowe w Polsce – diagnoza i wyzwania. *Studia Demograficzne*, 2(194), 7–34.
- Kowalska, A., Wóycicka, I. (2023). Przemiany demograficzne a bezpieczeństwo społeczno-ekonomiczne państw Europy Środkowej. *Przegląd Politologiczny*, 4, 115–132.
- Kurek, S. (2011). *Przestrzenne zróżnicowanie starzenia się ludności w Polsce*. Kraków: IGiP UJ.
- Lesthaeghe, R. (2020). The Second Demographic Transition, 1986–2020: Sub-replacement Fertility and Rising Cohabitation – A Global Update. *Genus*, 76, art. 10, 1–5.
- Lutz, W., Striessnig, E. (2021). *Demographic Change and Human Capital*, Oxford: Oxford University Press.
- McDonald, P. (2006). Low Fertility and the State: The Efficacy of Policy. *Population and Development Review*, 32(3), 498–506.
- Okólski, M. (2021). *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*. Warszawa: Scholar.
- Okólski, M. (red.) (2019). *Transformacje demograficzne w Polsce*. Warszawa: Scholar.

- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2024). *Public expenditure on family benefits*, Paris, 28–31.
- Rindfuss, R.R., Choe, M.K. (red.) (2016). *Low Fertility, Institutions, and Their Policies: Variations Across Industrialized Countries*, Cham: Springer, 1–11.
- Rosset, E. (2013). *Proces starzenia się ludności*. Warszawa: PWE.
- Sadowski, A. (2023)., Depopulacja, migracje i przemiany kulturowe na obszarach peryferyjnych Polski. *Studia Socjologiczne*, 4(247), 45–68.
- Szukalski, P. (2023). Opieka długoterminowa w starzejącym się społeczeństwie – wyzwania dla polityki społecznej. *Studia Demograficzne*, 2(194), 35–58.
- Szukalski, P. (red.) (2020). *Starzenie się ludności – wyzwania dla polityki publicznej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Walczak, B. (2022), *Bezpieczeństwo demograficzne państwa*. Warszawa: Difin.
- Zaborowski, M. (2023). Demografia a zdolności obronne państwa – wyzwania dla Polski i Europy Środkowej. *Rocznik Strategiczny*, 23, 215–232.